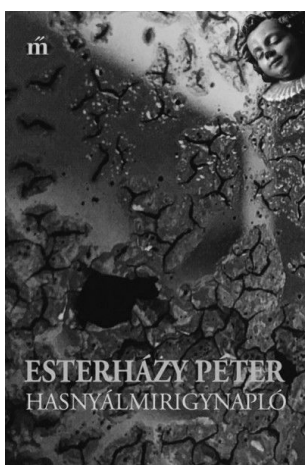

FÖRKÖLI GÁBOR

Halhatatlan, vagyis meghalhatatlan

ESTERHÁZY PÉTER: HASNYÁLMIRIGYNAPLÓ

Magvető Kiadó
Budapest, 2016
240 oldal, 3490 Ft

”

Megszokhatatlan és lesújtó azzal szembesülni, hogy egy kortárs szerzőről hirtelen az irodalomtörténet részeként kell beszélni. Ennek az irodalomtörténetnek keserűen ironikus fordulata, hogy egy olyan íróról, akinek a könyvei nyomán az irodalmi mű szövegszerűségére, megcsináltságára és a referencialitás felszámolására hívták fel újra és újra az irodalomtudósok az olvasók figyelmét – érzésem szerint kissé egyoldalúan –, hirtelen kiderül, hogy teste van, hogy lelke van, és ezzel a testével és ezzel a lelkével fájdalmat tud érezni. És akkor hirtelen ez a valódi fájdalom válik az irodalmi mű aranyfedezetévé, hirtelen az embert kezdjük el keresni a szövegben.

Ez igazából nem csak egyszer történt meg Esterházy Péter életművében. Bizonyára megtörtént *A szív segédigéiben*, amelyben a szerző édesanyját siratta el, és megtörtént a *Javított kiadásban*, amely őszinte számvetés azzal a ténnyel, hogy egy hivatalos dosszié többet mond el az emberről, mint a nagy műgonddal kidolgozott szövegjáték. De a leglátványosabbban most, *A bűnös* és a *Hasnyálmirigynapló* című kötetek megjelenésével történt meg. Mindez persze az Esterházy-recepció közhelye. A gyász azonban mégsem engedi, hogy elszakadjunk attól az illúziótól, hogy most utoljára még ismét találkozhatunk a betűk mögött az emberrel, aki már elment.

Szó sincs tehát arról, hogy két Esterházy Péter lenne: az író, meg a másik, a magánember, aki betegségéről naplót vezet. Természetesen ő naplóírás közben is vérbeli író, és minden tollvonásával a hiteles szavakért küzd. Szüntelenül arról panaszkodik, hogy nem megy neki az írás, bágyadt, erőtlen, a betegség magának követeli az időt. Ám még ebből a nemírásból is valahogy megszületik a Szüts Miklós festővel közösen jegyzett könyv, valamint az *Egyszerű történet vessző száz* oldal valószínűleg már örökre csonkán maradt Blixen-változata, és elkészül jó pár alkalmi írás, miközben végső

formát nyer a *Mercedes Benz* c. drámája és az Eötvös Péter oratóriumához írott szöveggönyve. Gályamunkaként is felfogható, de szövegekkel való babrálásnak ott van még a korrektúrázás is. Esterházy itt sem hagyja cserben kiadóit. És naplóiírás közben is már a könyvre gondol. A világon minden azért van, hogy könyv legyen belőle – mondja Mallarmé. A hasnyálmirigyrák azért mégiscsak túlzás – mondaná ő, de ettől függetlenül ugyanazzal a gondossággal, ugyanazokkal a kedves manírokkal írná tovább naplóját, mint írta a *Termelési regényt* vagy a *Harmonia caelestist*.

„Mindegy a malom. Mindegy a molnár. Csak a liszt a fontos. – Ezt hallom a rádióból, lehetne a mottóm, az életmottóm” – írja 2015. október 4-én. És ennek szellemében örli is át magán a szöveget, mintha nem tudná, hogy már csak érte, miatta, a húsvér emberért is végigolvasnánk ezt a könyvet. A művés írás itt is öröm. Egy ponton feldereng Esterházyban a lehetőség, hogy ceruzával körmolt naplójegyzeteit nem fogja összefésülni, megigazítani. Rögtön hozzát teszi, hogy ezt a fogadalmát nem fogja tudni megállni, ha ő gépeli be a végén a szöveget. Az utolsó bejegyzésből persze kiderül, hogy tényleg ő gépeli. A napló természetesen nem ment bizonyos esetlegességektől, de ez a műfajból fakad. Előfordul azonban, hogy a kötelező penzum, a múltékony tények kényszeressé váló rögzítése előtt Esterházy egy novellabetétt írásába menekül: haldoklótól szinte szentségtörésszámba megy a kitalált cseh síelő félig malackodó, félig lírai tónusban írt homoerotikus története, vagy az, ahogy a csinos fiatal hölgyként megszemélyesített Hasnyáلكáról fantáziál.

Hiába érzi azonban ennek a hétköznapiakra rendszeresített műfajnak a hátulütőit, a napló mégsem börtön Esterházy számára. A *168 Órában* megjelent nekrológiájában Radnóti Sándor lényegre törően állapítja meg, hogy Esterházy életműve csavaros válasz volt a kádári diktatúra ajánlatára, vagyis a magánemberi és a közéleti, a privát és a publikus radikális elválasztására: nem lehetsz ugyan szabad a politikai térben, ám a magánszférába nincs beleszólása senkinek. A *Termelési regény* ennek az ajánlatnak a paródiája: a termelési értekezletnek a könyv első felében olvasható szatirikus elbeszélése mint közügy látszólag élesen elválk a családi élet és a foci témáját körbejáró második egységtől. A regény egésze mégis azt bizonyítja, hogy igenis a kettő egymásba szűrődik, és a privát élet is megmérgeződik a közügyek tisztátalansága miatt. A család természetesen bensőséges, kedves tér Esterházynál, ugyanakkor pontosan az E. betűs név miatt e konkrét család történelmi terheket hordoz, sorsa példázaterejű. Ezek a kettős kötelmek Esterházy Péter íróságának meghatározó tényezői. Ezért ír naplót, amelyben továbbéli az ország és olvasótábora előtt ezeket a publikus és privát szerepeket. Az írás neki is énfenntartó és enteremtő gyakorlat, mint Tandori Dezsőnél, csak ő politikusabb; olyan fontos öniszólás neki, mint egy XVIII. századi arisztokrata számára a memoárja, ám vérbeli ironikusként a köz ügyeit illetően nem képzel olyan sokat saját fontosságáról; a magánélet és az intim szféra őszinteségét ugyanúgy az közérkölcsök tisztaságának rangjára emeli, mint a testének patológiájáról részletesen beszámoló Bethlen Miklós, viszont Esterházy egészen más, kevésbé puritán keresztény lelkiséggel viszonyul testéhez. „Úgy érzem, bizonyos öncenzúra emelné családunk fényét, tekintélyét” – jegyzi meg a magánszféra kódja és a publikus szerepek közötti feszültségről. A betegségből és a kórházi összezártságból fakadó felfokozott intimitásra, a nem mindig méltóságteljes testi funkciók provokatív vállalására céloz ezzel, amelyet a család szemérmes, mégis sokatmondó bemutatása ellensúlyoz. Szükszavúan, ugyanakkor jelenlétük fontosságát nem elhallgatva ír társáról, Gittáról, a „fiúg”-ról, vagyis testvéreiről, gyerekeiről és unokáiról. Közírói tevékenységét sem tagadja meg,

a közéleti aktualitások beszivárognak a naplóba, igaz, nem uralják el. A privát és a publikus közötti kapcsolat még metaforikus szinten is működik, amikor a szerző párhuzamot von a diktatúra és a betegség, a politikai humor és a testi-lelki jólét között: „Azt mondja nekem a hasnyálmirigy-tündér, hogy itt evvel az én derűmmel nem próbálkozzam. Hogy a komcsikat is a nevetés, a kinevetés győzte le, és hogy ez a rákkal is megy, mondom én.” Esterházy nagyon jó érzékkel vette észre, hogy betegsége közügy, és hogy az általa teremtett és megélt írói szerep miatt nem kerülheti meg, hogy írjon róla. Életművének a szintézisét talán nem ez a napló végezte el, de mindenképpen még következetesebbé, még koherensebbé tette.

A kérdéses derű, amelynek bölcsességéről, ontológiai vagy éppen katolikus gyökereiről már sokat elmondott a kritika, ezúttal a napló egyik alapvető szerkezeti kérdésében is tetten érhető: vajon milyen nagy drámai felismerés lehetséges ott, ahol ez a tragikum tapasztalatán túli bizakodás működik, honnan hová jut el a haláltól fenyegetett hősünk? Eszünkbe juthat itt Szép Ernő komoly mélységeket rejtő naivitása, aki az *Emberszagban* arról ír, hogy a vég számára nem elképzelhető: „Én, én, kérem, mintha nem is hinném a halált. Ó igen, elfúj engemet is, mint a gyufát, de én nem tudok majd arról; én nem tudok, nem hiszek, képzelni se bírok egyebet, csak életet. Sose lesz az életnek vége, utolsó lélegzetem után nem húzom össze a tüdőm, és utolsó gondolatom után pontot nem teszek: gondolat, lélegzet átalszökik a végtelenbe, időtlenbe. Halhatatlan vagyok, vagyis meghalhatatlan.” Esterházy naplója pontosan erről a tapasztalatról számol be. A könyv mintha nem haladna semerre: sem a reménykedéstől a végső kétségbeesés, sem a dacos tagadástól a halálra való felkészülés felé. Nincs különösebb fordulópontja a történetnek: egyszer csak az orvos száján kiszalad az, hogy „ez már nem múlik el”, de még ez sem hat végérvényes ítéletként. Ha valamilyen új állapot lassanként mégis beáll a naplóíró életében, az talán a csendes elfogadás. Nem feltétlenül a megsemmisülésé, inkább Hasnyálcáké, aki nem más, mint a betegség tudomásulvétele, a halálnak a beteggel együtt élő lehetősége, de nem maga a halál. Az utolsó lapon Esterházy egy frappáns utolsó mondaton töpreng, mintegy jelezve, hogy a napló lekerekíthető, de a haldoklás története nem. Esterházy életének utolsó évében is a zárt forma és a végtelenre nyitott élet feszültségében létezett, és ezért lett utolsó könyve félig-meddig olvasónapló is. Kereste a haldoklás elbeszélésének lehetőségeit. És ahogy ő a szellemtársként mellészegődő könyvekkel eszmét cserélt, olvasójának is szinte beszélgetni támadna kedve vele. Könyvekről, filmekről csevegni. Hogy ne csak Harold Brodkey haldoklásesszéit olvassa, hanem Daniel Pennac *Testnaplóját* is. Lapozza föl Illyéstől a *Kháron ladikjánt*. Hogy milyen szép tőle, hogy a *Saul fia* Oscar-gálájáért virrasztott. Ám Esterházy halála sajnos már több mint olvasmányélmény.